

Viron talouden rakennemuutospaineet

Finanssikriisin jälkeinen talouden tasapainottuminen on Virossa näkynyt sekä tuotannon parantuneessa tasossa että kohentuneessa tulotasossa. Samalla työmarkkinoiden integroituminen on lisännyt paineita nopeuttaa yritysten tuottavuuden paranemista ja siten tuloerojen vähentämistä suhteessa Pohjoismaihin. Viime vuosien keho kysynnän kehitys päävientimarkkinoilla on kuitenkin osaltaan pitänyt talouskasvua vaisuna. Kilpailukyvyyn parantamiseksi ja ulkoisen muuttovirran tasapainottamiseksi Viron talous tarvitsee jatkuvaa rakennemuutosta.

Viron talouden perustat ovat itsenäistymisen jälkeisten kahden vuosikymmenen ajan nähneet melkoisia mullistuksia.

Se on näkynyt sekä talouden rakenteissa – mm. teollisuuden ja rahatalouden integroitumisessa Pohjoismaiden tuotantoketjuun – että kansantalouden kokonaistuotannon nousussa. Työllisyyden yleiskuva on se, että tuottavuuden kasvaessa työpaikat ovat vähentyneet ratkaisevasti maantaloudessa, ja että erityisesti viimeisen vuosikymmenen ajan palvelualojen, ml. ICT-alan työpaikat ovat lisääntyneet.

Nykyisin on helppo unohtaa, että pitkän neuvostotalouden aikakauden jälkeen luotiin yksityisomistus periaatteessa vasta 1990-luvun alussa. Samoin on talouden nykyisten rakennemuutospaineiden kohdalla hyvä muistaa esimerkiksi se, ettei silloin vielä finanssijärjestelmällä ollut roolia investointien ohjaajana eikä tunnettu konkurssilainsäädäntöä. Talouden vanhojen toimivien rakenteiden puute toisaalta ilmeisesti helpotti joitakin uudistuksia, esimerkik-

si talouden digitalisointia, mikä on ollut tärkeä tuottavuuden parantaja viimeisen vuosikymmenen aikana.

Rakenteellinen kehitys on heijastunut suhteellisen vahvana tulotason nousuna. Kun vielä 1990-luvun jälkipuoliskolla Viron ostovoimalla korjattu bkt asukasta kohden oli selvästi alle puolen EU:n keskitasosta, saavutti se kymmenisen vuotta myöhemmin 70 prosentin rajan, mikä sijoittaa Viron talouden globaalissa vertailussa pikemminkin vauraimman kolmanneksen joukkoon. Tältä osin on kehitys ollut selvästi tukemassa ns. konvergenssiteoriaa, jonka mukaan sopivien institutionaalisten muutosten kautta talouksien tuottavuus- ja siten myös tulo- tasojen pitäisi lähentyä toisiaan. Viro ei toki ole ollut siltä osin yksin, vaan samankaltainen suhteellisen hyvä kasvukehitys on ollut yleistä koko Itä-Euroopassa, ml. Baltian maissa (kuvi 1).

Gloaalissa maavertailussa Viro on noussut jo vauraimpaan kolmannekseen.

Kehitys ei ole luonnollisestikaan kulkenut ilman vastoinkäymisiä. Talouden isomman rakennemuutosjakson lopulla vuosina 1998–1999 kohtasi Viro ensimmäisen laajemman finanssikriisin ja myös Venäjän talouskriisin. Sillä oli toisaalta vaikutusta talouden vahvempaan suuntautumiseen länsimaisille vientimarkkinoille, joten kokonaisvaikutus oli ehkä jopa positiivinen.

EU-JÄSENYYS JA FINANSSIKRIISI

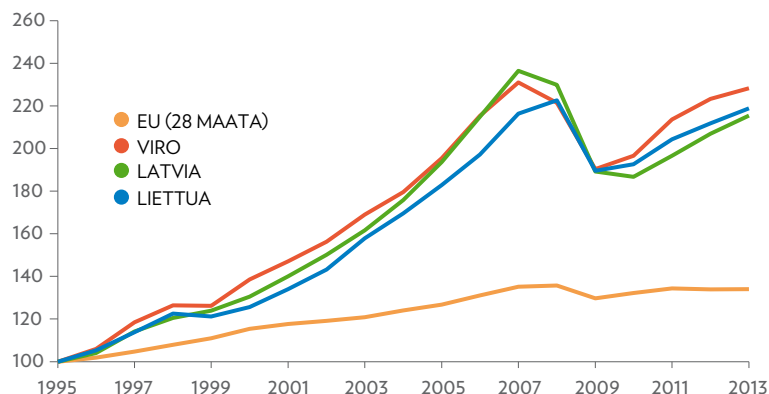
1990-luvun lopun kriisiä seurannut ajanjakso sisälsi vuonna 2004 liittymisen EU:hun, mikä oli jo sinänsä merkki talouden rakenteiden riittävästä kehityksestä. Liittyminen kuitenkin selvästi nopeutti tuotanto- ja palvelumarkkinoiden integroitumista Euroopan yhteismarkkinoihin ja oli osaltaan vauhdittamassa Viroon suuntautuvaa ulkomaista pääomavirtaa. Kasvun kiihtyminen, vahva ja silloin jo pääosin Pohjoismaisessa omistuksessa toimiva pankkisektori sekä eritoten työmarkkinoiden avautumisen kautta vahvistuneet tulo-odotukset nopeuttivat entisestään lainanottoa ja rakennusalan aktiiviteettia.

*Märten Ross
korostaa, että pysyäkseen
kilpailukyisenä Viron
talouden täytyy
jatkaa rakenteellista
muutosta.*

FINANSSIKRIISI VAIKUTTI VIROON VOIMAKKAAMMIN KUIN POHJOISMAIHIN.

Kuvio 1. Bkt:n kehitys kiintein hinnoin Baltian maissa (indeksi, 1995 = 100).

Lähde: Eurostat (ESA95).

Tämä ei toki ollut ainoastaan Viron erikoispiirre. Voi jopa sanoa, että Viro 'otti oman osansa' viime vuosikymmenen alkupuoliskon globaalista optimismista. Mutta kuten laajemminkin, niin myös Virossa se heijastui lopulta kiinteistömarkkinoiden yliampumisena, työvoiman liiallisena keskittymisenä rakennusallalle ja (palkka)inflaation epätasapainoisena nousuna.

Viime vuosikymmenellä myös Viron kiinteistömarkkinat ylikuumentuivat, ja niiden tasapainottuminen alkoi jo ennen globaalia finanssikriisiä.

Talouden tasapainottuminen kestävämmäksi kehittyneen luotto- ja rakennusalan noususuhdanteen jäljiltä alkoi selvästi jo ennen globaalin finanssikriisin puhkeamista vuoden 2008 syksyllä. Kiin-

teistöjen hintojen kasvu taittui viimeistään vuoden alussa, ja kotimaisen kysynnän vähentyessä myös kauppataseen alijäämän pienentyminen oli näkyvissä jo vuoden puolivälissä. Aluksi sopeutumisesta helpotti viennin jatkunut kasvu, mikä sai tukea siihen saakka pysyneestä hyvästä kasvuvireestä ml. Pohjoismaissa ja Venäjällä, mihin osaltaan vaikutti raaka-ainehintojen huipputaso.

Tilanne huononi kuitenkin selvästi globaalin finanssikriisin puhjettua syksyllä 2008. Tilanteen kärjistymisen syynä eivät olleet odotuksien vastaisesti niinkään pääomavirtojen tai korkotason heilunnat, mitkä olivat sinänsä odotettavissa, vaan täysin odottamaton kehitys globaalissa kaupankäynnissä. Vaikka viennin romahdus, mikä jäikin lopulta lyhytaikaiseksi, ei ollut sinänsä isompi kuin esimerkiksi Suomessa tai Ruotsissa, oli sen haittavaikutus yleiseen luottamukseen ja aktiviteettiin ilmeisesti rankempi juuri Viron kaltaisissa maissa.

Pohjoismaisista naapureista poiketen Virolla ei ollut aikaisemman buumin ja alemman kehitystason vuoksi samantyyppistä puskuria esimerkiksi luottomarkkinoilla, mikä olisi luvannut ainakin väliaikaisesti elvyttää voimakkaasti rakennusalaan ja kotimaista kulutusta. Pikkeminkin päinvastoin – Viron ollessa vielä osa ns. kehittyneistä markkinoista, kohdistui sen taloustilanteen kestävyysteen voimakkaita ennakkoluuloja ainakin vielä 2009. Paradoksaalisesti se ehkä kuitenkin helpotti poliittista päätöksentekoa ja nopeutti rakenteellisia uudistuksia esimerkiksi rakennusallalla ja teollisuudessa.

Rakenteellinen rakennusalan ja kaupan sekä viennin väliaikainen notkahdus näkyi heti myös työmarkkinoilla. Työttömyys nousi vuoden 2010 alussa tilapäisesti jopa lähelle pariakymmentä prosenttia. Sen vaikutus kotimaiseen kysyntään ja asuntomarkkinoihin oli voimakas.

Talouden elpymistä sopeutumisen ensivaiheiden jälkeen tukivat kuitenkin monet rakenteelliset vahvuudet. Työmarkkinoiden joustavuus paransi viennin kilpailukykyä, ja esimerkiksi euron käyttöönoton todennäköisyyden nousu kohensi yleistä luottamusta pääomamarkkinoilla. Kun euroon siirtyminen tapahtui lopulta ilman vaihtokurssin heiluntaa, tuki taloutta hieman yllättäen myös euromääräisten asuntoluottojen iso osuus koko luottokannasta, mikä oli ennen koettu huomattavana riskinä finanssivakaudelle. Kun asuntoluotot oli pääosin kytketty lyhytaikaisiin euriborkorkoihin, saivat kotitaloudet ja muut velalliset sen alenemisesta huomattavaa helpotusta korkomenojen vähennyttä. Se selittää osaltaan yllättävää tulosta, ettei buumin jäljiltä jäänyt paljon rakennusprojekteja kesken, ja ongelmaluottojenkin kanta nousi lopulta huomattavasti vähemmän kuin talouden kovaa supistumista silmällä pitäen pelättiin.

Oma osansa talouden kriisihallintakyvyssä oli ilmeisesti myös 1990-luvun

VIRON TYÖTTÖMYYSASTE ON NYT SUUNNILLEEN SAMALLA TASOLLA KUIN SUOMESSA.

jälkipuoliskon innovaatiolla yritysvero-rotuksessa. Viron valtio nimittäin luopui yritysten tuloverotuksesta ennen voittojen ulosottoa osinkoina. Vaikka se ei sinänsä tarkoita loppujen lopuksi huomattavan alhaista yritystoiminnan verotusta, tukee se järjestelmänä kuitenkin yritysten kasvua, kun tuotot voidaan investoida uudelleen yritystoimintaan ilman tarvetta rahoittaa erikseen tuloveroa esimerkiksi lainakantaa korottamalla. Kriisin yhteydessä ilmeni, että sen avulla kerätyt reservit olivat ilmeisen tarpeellisia yritysten kriisinsietokyvyn tukemisessa ja helpottivat niiden selviytymistä taloustilanteen äkillisestä huonontumisesta.

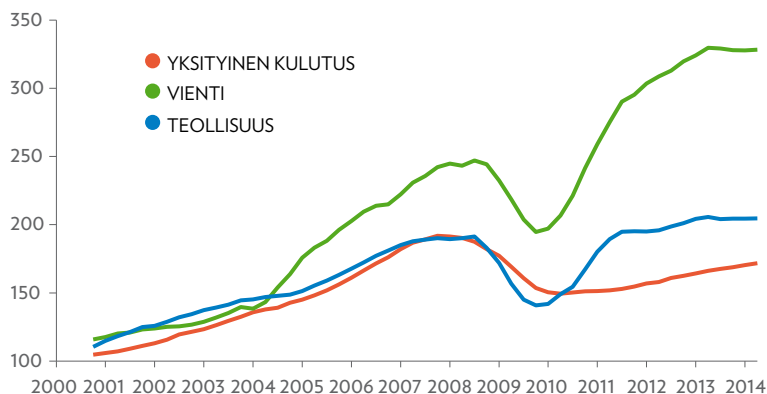
Euron käyttöönotolla vuoden 2011 alussa oli hyvin myönteisiä vaikutuksia Viron talouteen.

Tilanteen vakautumisessa oli myös määräävä osa itsenäistymisen jälkeisellä varovaisella finanssipolitiikalla. Kun julkinen velkataso pysyi alle 10 prosentin tasolla bkt:sta, ei kriisistä aiheutunut huomattavaa lisähuolta esimerkiksi velkakestävyuden suhteen. Julkinen sektori pystyi siten saavuttamaan kaksi tavoitetta melkein pä yhtä aikaa: tukea riittävästi eurorahoituksen avulla taloutta – esimerkiksi julkiset investoinnit kasvoivat merkittävästi vuosina 2010–11 – ja toisaalta täyttää euron käyttöönottoon vaadittavat kriteerit. Euron käyttöönotolla vuoden 2011 alussa oli toisaalta huomattava vaikutus talouden luotettavuuden parantamiseen.

FINANSSIKRIISIN JÄLKEEN SEURASI NOPEA TALOUSKASVU

Viron talouden kasvu osoittautui ripeäksi heti finanssikriisin jälkeen. Pääosin teollisuusinvestointien ja viennin vetämänä

Kuvio 2. Viron talouden kehitys (indeksi, 2000 = 100, pysyvin hinnoin, SNA tilastot, 4 nka).

Lähde: Eesti Statistikaamet.

bkt kasvoi vuosina 2010–2012 keskimäärin 5,5 prosenttia. Teollisuustuotanto ja vienti ylittivät kriisiä edeltäneen tason jo vuonna 2011.

Viron teollisuuden ja viennin rakenteiden kohdalla on myös tärkeää osoittaa, ettei yhdenkään tuotantohaaran tai yrityksen osuus viennistä ole ollut yli viidenneksen. Siltä osin ovat talouden riskit pysyneet kokoonsa nähden verrattain hyvin tasapainotettuina, vaikka toisaalta tämä on nostanut aika ajoin kysymyksiä suuremman keskittymisen tarpeesta kilpailukyvyn parantamiseksi globaaleilla markkinoilla.

Myös työllisyys kääntyi kriisin jälkeen parempaan suuntaan pelättyä nopeammin ja työttömyys laski huomattavasti ennakoitua ripeämmin. Siinäkin oli huomattava rooli teollisuuden aktiviteetin ja viennin normalisoitumisella. Viron työttömyysaste puolittui kolmessa vuodessa vuoden 2010 keskimääräisestä 17 prosentista ja on nyt jo selvästi sekä alle

EU:n keskitason ja suurin piirtein samalla tasolla Suomen kanssa.

Kotimaisen kysynnän parantuminen kesti jonkun verran pidempään. Vähittäiskauppa alkoi kasvaa selvemmin vasta vuonna 2011. Vaikka kiinteistö hinnat alkoivat kohentua ison romahduksen jälkeen jo suhteellisen aikaisessa sopeutusvaiheessa, pysyivät nekin vielä vuonna 2012 selvästi huipputasoa alempana. Ensisopeutuksen jälkeen on siten elpyminen niilläkin toimialoilla ollut verrattain vahvaa. Viimeisen parin vuoden kasvu onkin ollut enemmän kotimaisen kysynnän vetämää, mitä on tukenut nopeutunut palkkojen kasvu sekä pysyvästi parantunut työllisyys.

Samalla viimeisten kahden vuoden aikana on bkt:n reaalkasvu kuitenkin ollut ehkä odotettua hitaampaa. Verrattain nopeiden kasvuvuosien jälkeen jäi vuoden 2013 reaalkasvu suhteellisen vaatimattomaan pariin prosenttiin, ja vuoden 2014 alkupuoliskolla kasvu on

”TYÖVOIMAN TARJONTAA ON RAJOITTANUT SEKÄ NETTOSYNTYVYYDEN ETTÄ -MAAHANMUUTON NEGATIIVINEN SALDO.”

keskimäärin ollut samaa tasoa. Toki sekin on ollut parempi tulos kuin euroalueella keskimäärin. Osittain siihen vaikuttikin kauppakumppanien kasvun yleinen heikkous ja erityisesti tilanteen heikkeneminen lähimarkkinoilla, Venäjällä ja Suomessa.

Toinen suoranainen tekijä oli aiemmin vahvasti kasvaneiden julkisten investointien alentumisen kertaluonteinen vaikutus, kun esimerkiksi kriisin jälkeiseen aikaan sopivasti ajoittuneet ja hiilidioksidipäästöjen myynnin tuella kasvaneet julkiset investointiprojektit päättyivät. Tämän vuoden erityispiirre on luonnollisesti ollut myös dramaattinen ulkopoliittinen kehitys Ukrainassa ja Venäjällä, millä on odotetusti jonkun verran vaikutusta myös alueemme talousaktiiviteettiin, vaikkei vienti olekaan ollut niistä markkinoista yliriipuvainen.

Viennin ja julkisten investointien heikko kehitys on jarruttanut Viron talouskasvua parin viime vuoden aikana.

Samalla voidaan kuitenkin spekuloida, että kasvun heikkenemisellä on ollut myös joitakin rakenteellisia piirteitä. Pienempänä tekijänä voidaan esimerkiksi mainita kauttakulukaupan heikko kehitys, millä oli huomattava vaikutus juuri vuoden 2013 kasvun hidastumiseen. Se heijasti suurelta osin Venäjän satamainvestointien valmistumista, mikä rajoitti eniten juuri Viron kautta kulkevaa raaka-aineiden kauttakulkua, ja siten sen aktiiviteetin pienentymistä ei voida pitää mitenkään lyhytaikaisena ilmiönä.

Laajemmat rakenteellisen kehityksen piirteet liittyvät kuitenkin ilmeisesti pysyvään tarpeeseen jatkaa talouden uudistamista. Sen pohjana on jatkuva

tarve pystyä parantamaan talouden yleistä tuottavuutta, jotta sen tuella tulotaso pystyisi nousemaan riittävästi ja Viron talouden kilpailukyky paranisi myös EU:n työmarkkinoilla.

DEMOGRAFIA JA TYÖMARKKINAT

Huomattava osa Viron talouden suuntauksista on määräytynyt työmarkkinoiden kehityksen myötä. Institutionaalisesti sitä on vuosien varrella muokattu verrattain joustavaan suuntaan. Erityisesti palkkojen määräytyminen on jo pitkään ollut Eurooppaan verrattuna hajautettu yritystasolle. Useiden muiden työehtojen lainsäädäntö muuttui joustavammaksi kuitenkin vasta 2000-luvulla kriisin aikana. Joustavuuden avittamana työllisyys kääntyi nousuun 1990-luvun alkupuoliskon myllerrysten jälkeen, ja eurooppalaisessa vertailussa se on pysynyt verrattain korkeana, pl. luonnollisesti kriisiajan 2009–2010 taso.

Samalla työvoiman tarjontaa on rajoittanut sekä nettosyntyvyyden että -maahanmuuton negatiivinen saldo. Vaikka syntyvyys on tällä vuosituhannella pysynyt 1990-luvun heikon tason yläpuolella, ja toisaalta vielä nytkin näkyy työmarkkinoilla itsenäisyysliikkeen eli 1980-luvun jälkipuoliskon ”beibi-buumin” jälkiä, ei se ole ollut riittävä ehkäisemään tulevien vuosien aikana iskevää yhteiskunnan vanhentumispainetta.

Mutta vaikka luonnolliset demografiset paineet ovat yksinään jo merkittävä tekijä talouden tulevaisuuden muokkaajana, ovat viimeisen parinkymmenen vuoden aikana muuttovirrat olleet vaikuttamassa työmarkkinatilanteeseen ja talouteen jopa sitäkin enemmän. Kun 1990-luvun alkupuoliskolla negatiivinen saldo heijasti enemmän neuvostoajan jälkiä – esimerkiksi neuvostoarmeijan upseerien ja niiden perheiden muuttoa takaisin Venäjälle – niin 2000-luvulla sitä on pikemminkin muokannut työmarkkinoiden avautuminen ja integroi-

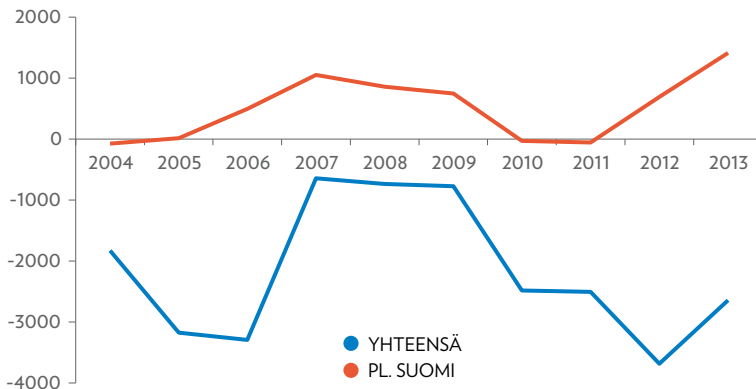
tuminen erityisesti Euroopan unionissa. Vaikka se prosessi on ollut esillä koko Itä-Euroopassa, on Viron kannalta erityispiirteenä ollut luonnollisesti Suomen asema.

Suomen erityisasemaa Viron työmarkkinoilla on pohjustanut sekä maantieteellinen että kulttuurinen läheisyys. On kuitenkin selvää, että työmarkkinoiden integraation päällimmäisenä vetäjänä ovat olleet isot palkkaerot ja todennäköisesti ehkä vielä enemmän myös pitemmän aikavälin tulo-odotukset. Työmarkkinoiden avauduttua erityisesti EU:hun liittymisen jälkeen kilpailu työntekijöistä voimistui entisestään. Palkkojen vahvan kasvun myötä kriisiä edeltäneen buumin aikana palkkaerot Viron ja Suomen välillä pienenevät kyläkin jonkun verran ja suhdanteen viime vaiheissa, kun tulo-odotukset olivat ylioptimistisessa huipussaan, muuttovirrat väliaikaisesti jopa tasapainottuivat (kuvio 3).

Isot palkkaerot Suomen ja Viron välillä ovat olleet tärkein tekijä niiden työmarkkinoiden integraatiossa.

Kriisin vaikutus oli kuitenkin taas maastamuttoa vahvistava ja sitä aluksi Suomenlahden eri puolten erisuuntaisten kehityskulkujen vuoksi. Samalla kun Viron palkka- ja työllisyyskehitys ja keskipitkän aikavälin tulo-odotukset saivat kolauksen vuosien 2008–2009 kriisin aikana, jatkui Suomessa työmarkkinoilla suhteellisen vahva palkkojen nousu ja hyvä työllisyyskehitys. Sekä palkkojen isojen korotuspäätösten että korkeana pysyneen kotimaisen kulutuksen ja rakennusalan aktiiviteetin vaikutuksesta palkkaerot Suomen ja Viron välillä revähtivät vuosina 2009–2010 vahvasti. Ei ole siten kovin

Kuvio 3. Viron nettomaahanmuutto 2004-2013.

Lähde: Eesti Statistikaamet.

Vaikka talouden perustekijät olisivat muutenkin nykyvaiheessa alkaneet viestiä tarvetta jatkaa talouden pohjan uudistamista, jotta pysyttäisiin kilpailukykyisenä myös korkeammalla kustannustasolla, ovat työmarkkinat ilmeisesti nopeuttaneet prosessia ja tuottaneet odotettua enemmän paineita tuottavuuden kasvulle. Avautuneiden työmarkkinoiden ja vielä hiljattain erittäin laajoina pysyneiden tuloerojen keskellä se onkin Viron taloudelle ainoa vaihtoehto kehittyä. ■

yllättävää, että juuri niinä vuosina nettomuuttovirrat laajenivat isolle miinukselle. Siten ei voida aliarvioida pohjoismaisten naapureiden työmarkkinakehityksen vaikutusta Viron muuttotilastoihin viime vuosikymmenen lopulla.

Ei ole siten kovin yllättävää, että Viron talous on ainakin osittain reagoinut tähän prosessiin vieläkin nopeammalla palkkatason nousulla sekä vuosina 2012–2013 että vielä tänäkin vuonna. Viron keskipalkka on kolmessa vuodessa noussut yli 20 prosenttia ja Sloveniaa lukuun ottamatta Viron palkkataso euroissa mitattuna on noussut ilmeisesti korkeimmaksi Itä-Euroopan vertailussa. Ero Pohjoismaihin on toki vielä huomattava.

Nopeutunut palkkojen nousu ja kehitys työmarkkinoilla ovat ilmeisesti osittain selittämässä kansantalouden reaalikasvun alentumista viime vuosina. Tilastoissa onkin huomattavaa, että käyvin hinnoin mitattu bkt:n kasvu on pysynyt vahvana vielä viime vuosina, samalla kun reaalikasvu on hieman alentunut. Siinä heijastuu esimerkiksi palvelualojen nopeampi hintojen nousu, mikä usein on pääosin määrätynyt juuri kotimaisen palkkatason mukaan.

Toisaalta on todennäköistä, että tämänkaltainen murros on nopeuttanut myös talouden rakenteiden muutosta esimerkiksi teollisuudessa, mutta myös ICT-alalla, missä tuottavuuden nostotarpeet ovat muuttuneet vielä aiempaa tärkeämmiksi. Ilmeisesti se on myös rajoittanut tällaisten investointihankkeiden suunnittelua, mikä olisi pääargumenttina painottanut halvemmän työvoiman saatavuutta Virossa Länsi-Eurooppaan verrattuna.

Toisaalta voi hyvin olla, että yritystoiminnan tehostaminen ja korkeamman lisäarvon tuotannon edistäminen on jopa nopeutunut ja tilastoinnissa sitä on ollut vaikea erottaa palkkojen noususta. Sitä oletusta tukevat esimerkiksi yrityskyselyiden tulokset, joissa palkkojen noususta huolimatta yritykset ovat pitäneet kilpailukykyään jatkuvasti riittävänä.

Virossa kiihtynyt palkkojen nousu on saattanut nopeuttaa rakennemuutosta samalla kun kilpailukyky on pysynyt riittävällä tasolla.